

Grænser for vækst?

AF FINN OLESEN

Grundlæggende skal alle økonomer – mainstream som ikke mainstream økonomer – anerkende og acceptere, at det økonomiske system er underlagt det økologiske system. Det er det økologiske system, som sætter de endegyldige rammer for, hvorledes det økonomiske system kan udfolde sig. Af denne årsag alene er der grænser for, hvor stor den økonomiske vækst kan blive. På sin vis er dette måske en erkendelse, som det falder lettere for en non-mainstream økonom at acceptere end mere mainstream orienterede økonomer al den stund, at non-mainstream økonomer ofte ser det makroøkonomiske system som et åbent, socialt og over tid foranderligt system. Med et sådant perspektiv er vækst ikke bare vækst – vækstbegræbet skal i en sådan optik forstås mere kvalitativt end blot traditionelt kvantitativt. På den anden side er økonomisk vækst også en determinant til et mere velstående og måske også et mere lykkeligt samfund, sådan som eksempelvis John Maynard Keynes forholdt sig til i et essay, som han skrev i 1930, hvori han forsøgte at spå om sine børnebørns økonomiske muligheder.

Indledning

I en del år har den internationale økonomi, som bekendt, været i krise. Høj arbejdsløshed og lav BNP vækst synes også fremadrettet at være det mest sandsynlige scenario for mange vestlige økonomier. Som en helt naturlig konsekvens af det lavkonjunkturrelle forløb står de private investeringer i stampe, ligesom der også synes at være grænser for omfanget af den offentlige sektors fremadrettede investeringsprogrammer. Samtidig hermed synes de forskellige landes politikere at være enige om, at en mere tilfredsstillende økonomisk vækst end den nuværende er det bedste svar på de problemer, der følger af den nuværende stagnerende økonomiske aktivitet. Enigheden om, hvorledes en sådan økonomisk vækst skal fremkaldes, er dog betydelig mindre.

Den generelle opfattelse er, at pengepolitikens muligheder for yderligere at stimulere den økonomiske aktivitet er få og små, de historisk lave nationalbank bestemte renter in mente, ligesom finanspolitikens muligheder på det korte sigt er bundet og begrænset af hensynet til en fremtidig finanspolitisk holdbarhed.

Det enkelte lands vækstpotentiale kan selvfølgelig forsøges realiseret, hvis landet øger sin konkurrencedygtighed. Problemet er blot det, at alles jagt på en bedre konkurrenceevne i bedste fald bliver en march på stedet for de enkelte lande. De kan, hvis de er succesfuld, nok opretholde status quo, mens det er betydeligt besværligere at vinde markedsandele på andres bekostning. Så flere år med en 'job-løs' vækst i Europa synes absolut desværre at være en relevant mulighed.

På den anden side; er en højere økonomisk vækst svaret på krisens mange problemer? Svaret herpå er ja, men ja'et er betinget af, at der bliver tale om den rette form for fremadrettet økonomisk vækst. Traditionel hæmmingsløs vækst med de negative konsekvenser som en sådan vækst let indebærer, vil på sigt komme til at udfordre det økologiske systems evne til på en hensigtsmæssig måde at opretholde sig selv på den måde, som vi nu kender til.¹ Den fremadrettede vækst må

Finn Olesen, f. 1959, professor ved Institut for Økonomi & Ledelse, Aalborg Universitet. Leder af forskningsgruppen *Macroeconomic Methodology, Theory and Economic Policy* (MaMTEP).

således være en, som er kendetegnet ved en miljømæssig bæredygtighed; jf. også fremstillingen i Andersen (2014), som belyser, hvad der mere præcist menes med begrebet 'Grøn Vækst'.

I nærværende artikel skal nogle udvalgte aspekter ved økonomisk vækst diskuteres nærmere. I næste afsnit præsenteres nogle tanker, som Keynes gjorde sig mht. de fremtidige generationers økonomiske muligheder, mens 1930'ernes krise dominerede den vestlige verden, hvorefter dette bidrags udsagn kort skal problematiseres. Dernæst følger et afsnit, som præsenterer nogle post keynesiansk inspirerede synspunkter på, hvorledes man kan søge at sikre et mere tilfredsstillende makroøkonomisk udfald realiseret. Endelig afsluttes artiklen med nogle få opsamlende bemærkninger.

Economic Possibilities for our Grandchildren

I 1930, i et makroøkonomisk miljø præget af dyb økonomisk pessimisme til fremtiden, skrev Keynes et essay med den ovenstående titel, hvori han forsøgte at se ud i den i princippet uforudseelige fremtid. I det følgende skal nogle kerneudsagn herfra præsenteres.

Nok raser krisen og skaber lige nu et dybt pessimistisk makroøkonomisk miljø, men der er håb forude, påpeger Keynes, når vi er kommet igennem en periode, som den vi nu gennemlever, og som er kendetegnet ved "the painfulness of readjustment between one economic period and another".² Set i et historisk perspektiv forudsiger Keynes således, at fremtidens behov for brug af arbejdskraft vil blive stadig mere reduceret som følge af forventelige tekniske fremskridt – med andre ord er der en risiko for, at en teknologisk form for arbejdsløshed for en periode vil kunne materialisere sig. Men en sådan form for arbejdsløshed vil ikke være et permanent problem; teknologisk arbejdsløshed er et tilpasningsproblem, idet denne er fremkaldt af en hurtig kapitalakkumulationsproces på kort sigt: "in the long run ... *mankind is solving its economic problem*".³ Med en mere nutidig sprogbrug: på kort sigt kan en ændring af udbudsforholdene i en økonomi fremkalde en utilfredsstillende uligevægt med øget arbejdsløshed. På længere sigt vil disse udbudseffekter dog betinge en positiv påvirkning af den samlede efterspørgsel, hvorfor arbejdsløshedsproblemet formindskes af sig selv.

Bemærk, at Keynes her synes at forfølge en helt traditionel klassisk argumentation, som har sine rødder i Adam Smiths og David Ricardos forfatterskab.⁴ På dette tidspunkt – fra 1928, hvor de første udkast til essayet blev udarbejdet og frem til offentliggørelsen i 1930 – forsøgte Keynes stadigvæk at arbejde inden for den herskende mainstreams forståelsesrammer. Men, som det fremgår af hans *A Treatise on Money* fra 1930, så er det umuligt at forklare en monetær produktionsøkonomis konjunkturfluktuationer inden for rammerne af en kvantitetsteoretisk forståelsesramme, der jo fundamentalt set forudsætter, at det makroøkonomisk output er et, der er kendetegnet ved fuld beskæftigelse; jf. gennemgangen i Olesen (2010).

Da samfundene i den ovenfor nævnte vækstproces samtidig vil blive stadig mere og mere velstående, åbner dette op for et mere kvalitativt rigt liv for disse samfunds kommende borgere; frygten for en teknologisk bestemt arbejdsløshed kan fjernes gennem en gradvis tilpasning i den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid.⁵ Som Keynes forudsiger: "the standard of life in progressive countries one hundred years hence will be between four and eight times as high as it is today".⁶ Netop derfor er "the economic problem ... not – if we look into the future – *the permanent problem of the human race*".⁷ Og hermed mener Keynes "the struggle for subsistence". Dermed er der altså åbnet op for en betydelig kortere ugentlig arbejdstid, end vi historisk har kendt til, påpeges det: "Three-hour shifts or a fifteen hour week may put off the problem ... [kampen for at få dækket det basale ("the subsistence")] ... for a great while".⁸ Og det er da også en indiskutabel kendsgerning, at arbejdstiden er faldet (og antallet af årlige fri- og feriedage er steget) over tid, siden Keynes skrev

essayet samtidig med, at lønmodtagernes reale indkomst har været stigende; om end det keyneske fremtids scenario endnu ikke er nået. Men nu var Keynes' tidshorisont også en på 100 år, og processen hen imod endemålet ville også afhænge af, om man eksempelvis ville være i stand til at kontrollere befolkningstilvæksten og undgå krige. Mislykkes dette, bliver tidshorisonten naturligvis længere, påpegede Keynes.

Årsagen til, at et sådant fremtidigt mere lykkeligt samfund kan realiseres, skal, ud over de potentielle vækstmuligheder for fremtidens samfund, som Keynes ovenfor pointerede eksisterede, også findes deri, at ikke alle menneskelige behov er umættelige; umætteligheden gælder kun for nogle af de menneskelige behov – hvad Keynes benævner de relative behov. Tilfredsstillelsen af disse behov "lifts us above, makes us feel superior to, our fellows ... [netop derfor er de umættelige, idet] ... for the higher the general level, the higher still are they".⁹ For de andre mere absolutte behov gives der et mætningspunkt, argumenterer Keynes. Og netop derfor åbnes der op for muligheden af, at den enkelte kan fokusere på "the real values of life ... how to use his freedom from pressing economic cares, how to occupy the leisure ... to live wisely and agreeably and well".¹⁰

Aner man i skelnen mellem de to behovstyper, hvad der senere udviklede sig til Duesenberry's relative indkomsthypotese, hvori det gælder for den enkelte "to keep up with the Jones's"?

Og så kan vi endelig blive fri for den allesteds nærværende pengebesættelse, fremhæver Keynes: "The love of money as a possession – as distinguished from the love of money as a means to the enjoyments and realities of life – will be recognised for what it is, a somewhat disgusting morbidity, one of those semi-criminal, semi-pathological propensities which one hands over with a shudder to the specialists in mental disease".¹¹ Er der mon her en parallelitet til Marx' varefetichisme?¹²

I et sådant samfund vil mange af dets borgere renhjertet føle en naturlig altruisme. De vil tænke mere på de kommende generationers ve og vel end på deres egen nutidige livssituation – gennem den erhvervede velstand er de oplyste borgere i samfundet gjort frie, fremhæver Keynes.¹³ Anes der her en analog opfattelse til Marx' vision om det klasseløse kommunistiske samfund, hvor ingen længere var fremmedgjort af markedet, hvor alle økonomiske incitamentsmekanismer var fjernet, og hvor alle yder efter evne og nyder efter behov? For som Keynes skriver: "We shall once more value ends above means and prefer the good to the useful".¹⁴ Indtil denne fredfyldte vision hos Keynes kan realiseres, er vi ligesom hos Marx i hans forståelse af det socialistiske samfund nødt til at have og anerkende nødvendigheden af incitamentssystemer. Som Keynes påpeger:¹⁵

For at least another hundred years we must pretend to ourselves and to everyone that fair is foul and foul is fair; for foul is useful and fair is not. Avarice and usury and precaution must be our gods for a little longer still. For only they can lead us out of the tunnel of economic necessity into daylight.

Afslutningsvis får økonomstanden lige et rap over fingerne af Keynes. Det er op til den at være med til at bekæmpe det grundlæggende økonomiske problem om "subsistence", fordi: "It should be a matter for specialists – like dentistry. If economists could manage to get themselves thought of as humble, competent people, on a level with dentists, that would be splendid!".¹⁶

Som bekendt kom det teoretiske gennembrud hos Keynes i hans forsøg på at forklare, hvorfor og hvordan en monetær forventningsdrevet produktionsøkonomi kunne befinde sig uden for et makroøkonomisk optimalt udfald med fuld beskæftigelse med *The General Theory*, hvori han præsenterede sin makromodel – 'the principle of effective demand' – i kapitel 3 og beskrev, hvorledes en stabil underbeskæftigelsessituation godt kunne være mulig som et længerevarende fænomen.

Når man i moderne tid læser Keynes' essay fra 1930, slår det en, at Keynes ligesom andre økonomer før ham, har en vision om det gode samfund, som man bør stræbe henimod. Sådan som han beskriver sin vision, vil mange nok mene, at det kunne være et billede på det optimale velfærdssamfund. Som bekendt er de vestlige landes velfærdssystemer i dag under et betydeligt pres. Ideen om den skandinaviske model i så henseende er blegnet betydeligt i de senere år. Og rigtigt er det da også, at moderne samfund i dag langt fra minder om Keynes' vision. For mange borgere i mange lande – tænk blot på den økonomiske krise, som mange EU-lande er hårdt ramt af – er de mættelige behov langt fra mættet på tilfredsstillende vis. Og Keynes tog nok også fejl mht. til det begrænsede omfang af disse absolutte behov, som han mente en gang i fremtiden ville nå deres mætningspunkt. Over tid synes disse 'basale' behov blot at have udviklet sig yderligere. Hvad der i 'gamle' dage kunne synes at være luksusgoder, betragtes i moderne tid som rene basale nødvendige produkter og tjenesteydelser. Hvad der anses for at være absolutte og relative behov er givet nok også noget, som er kontekst specifikt bestemt. Nok er velstanden for de vestlige landes borgere målt på BNP pr. capita højere end nogensinde før i historien, men som bekendt er det jo velfærdsbegrebet – eller et mere moderne lykkebegreb – som økonomer fokuserer på, når de skal bestemme, hvor godt og velstående et givet samfund egentlig er. Og man kan godt – i hvert tilfælde i en vis udstrækning – have fået mere velstand gennemsnitlig set uden, at velfærden er øget for alle i samfundet. Men i moderne tid er det jo blevet helt uaktuelt at diskutere fordelingspolitiske aspekter i nogen nævneværdig grad – få stiller eksempelvis kritiske spørgsmål til udviklingen i de enkelte landes indkomst- og formuefordelinger.¹⁷ I den forbindelse skal det nævnes, at Keynes altid i sine analyser havde et bevidst socialt afbalanceret sigte for øje – for ham var sådanne overvejelser ikke blot legitime, de var ligefrem nødvendige af hensyn til at sikre sig en fremadrettet harmonisk samfundsudvikling; jf. eksempelvis fremstillingen i Pressman (2014). Heri påpeges det, at Keynes derudover også anså udformningen af sociale foranstaltninger så som f.eks. børnetilskud eller andre former for forsørgelsesydelse for at være et brugbart instrument i et forsøg på at sikre det rette niveau af den effektive efterspørgsel opretholdt i et samfund, hvor uligheden – ligesom nu – er stigende.¹⁸

Det ovenstående til trods, så synes den keynesiansk inspirerede æra; jf. Skidelsky (2010) – som han benævner for Bretton Woods æraen 1951-1973 – alligevel realøkonomisk set at levere en bedre vare, end den efterfølgende periode, som Skidelsky betegner for 'the Washington Consensus System' (gældende fra begyndelsen af 1980'erne og indtil nu), der netop, i modsætning til den keynesianske æra, er kendetegnet ved, at mere marked betragtes som bedre end mindre marked, ligesom mindre offentlig regulering er at foretrække frem for mere regulering.¹⁹ Konkluderende skriver Skidelsky (2010:123): "the comparison between the Bretton Woods and Washington Consensus years shows that the former had less unemployment, higher growth, lower exchange-rate volatility and lower inequality". Men den keynesiansk inspirerede æra tog jo også netop sit udgangspunkt i *The General Theory* og ikke i den gamle tankegang, som stadigvæk prægede Keynes' tænkning, da han skrev det her behandlede essay, og som på sæt og vis, Keynes' økonomiske teoretisering og den efterfølgende keynesianske revolution til trods, præger meget af den moderne makroøkonomiske mainstream, jf. eksempelvis fremstillingen i Byrialsen & Olesen (2014).

Nogle post keynesianske refleksioner om moderne økonomier

Med basis i Keynes' forfatterskab rejser Chick & Dow (2013) et særdeles centralt spørgsmål: vil det moderne og modne kapitalistiske samfund kunne blive ved med at investere sig til et makroøkonomisk udfald svarende til fuld beskæftigelse? Hvis 'the marginal efficiency of capital'

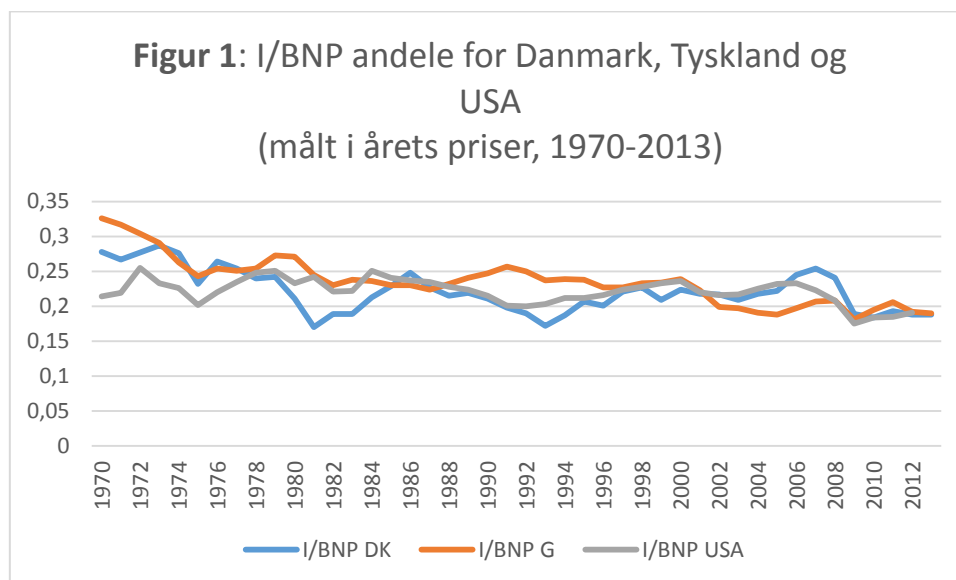
over tid vil falde, hvilket godt kunne være sandsynligt; kan det manglende private investeringsomfang da erstattes af en øget offentlig investeringstilbøjelighed? Eller med Chick & Dow:²⁰

The question was whether the desire to save would reach its limit at the point where the level of investment was sufficient to provide full employment. He ... [Keynes] ... thought this unlikely ... it was more likely to exceed that level of investment, in which case income would have to fall until the ambition to save was brought down to the level of the investment that equates the MEC with the rate of interest – a position of long-run unemployment.

Eller som Keynes selv udtrykte sig i *The General Theory*:²¹

the richer the community, the wider will tend to be the gap between its actual and its potential production; and therefore the more obvious and outrageous the defects of the economic system. For a poor community will be prone to consume by far the greater part of its output, so that a very modest measure of investment will be sufficient to provide full employment; whereas a wealthy community will have to discover much ampler opportunities for investment if the saving propensities of its wealthier members are to be compatible with the employment of its poorer members. If in a potentially wealthy community the inducement to invest is weak, then, in spite of its potential wealth, the working of the principle of effective demand will compel it to reduce its actual output, until, in spite of its potential wealth, it has become so poor that its surplus over its consumption is sufficiently diminished to correspond to the weakness of the inducement to invest.

Som det fremgår af figur 1, så har investerings-BNP-andelen faktisk været faldende over tid (her vist for tre udvalgte lande); så de bekymringer, som Keynes gjorde sig i *The General Theory*, synes ikke at være helt uberettigede.²²

Kilde: OECD data hentet fra <http://stats.oecd.org/>. Investeringerne er målt ved 'Gross Capital formation'-begrebet.

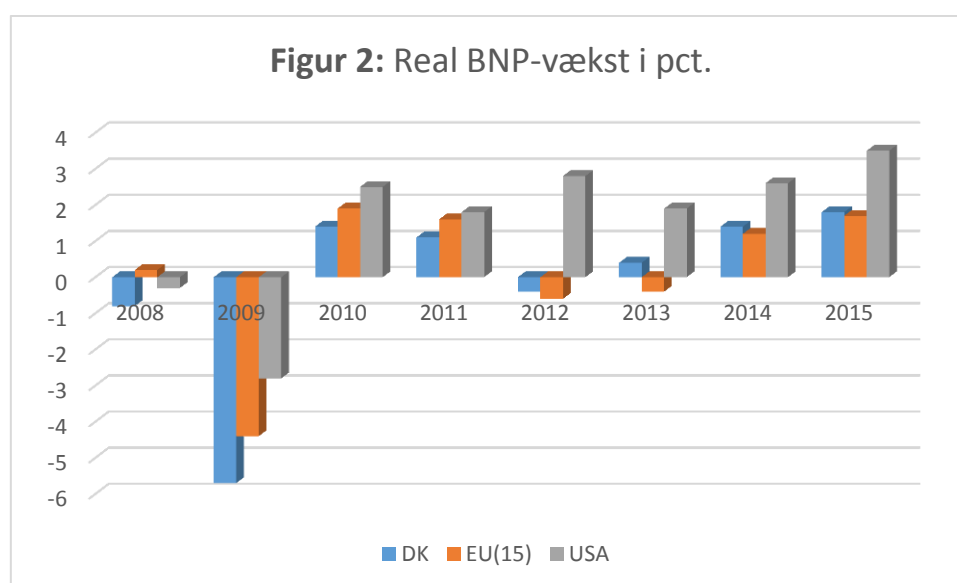
Og sikkert er det, at fortidige vækstrater i BNP, som de, der er forbundet med den gyldne periode 1950-70; jf. tabel 1, ikke har kendetegnet tiden siden. Denne periode synes at være en unik gylden æra i den moderne økonomiske historie; jf. igen gennemgangen hos Skidelsky (2010).

Sverige	Danmark	Finland	Norge	V. Tyskland	Frankrig	UK	USA	Japan
3,2	3,0	4,1	3,0	4,8	4,0	2,3	2,0	8,1

Kilde: Andersen et al. (2008:2).

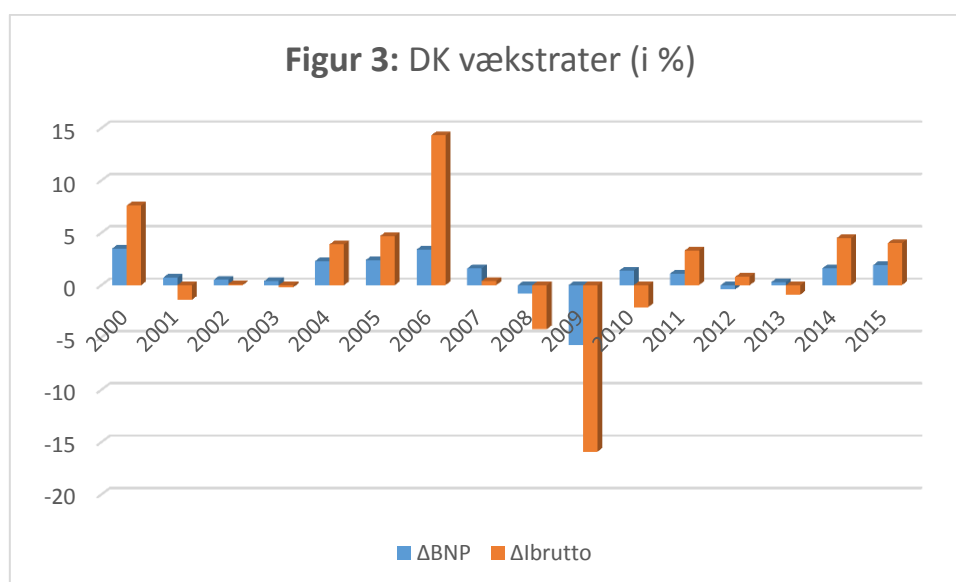
Især i de senere år har der i den internationale økonomi været tale om klare krisetendenser. Den finansielle krise, der for alvor brød ud omkring 2008, spredte sig som bekendt efterfølgende til en international økonomisk krise med recessionstegn i mange lande. Monetært globalt forankrede økonomier er som forbundne kar – nu mere end nogensinde før i historien. Og i et sådant set up påvirkes en lille åben økonomi som den danske naturligvis også kraftigt af et internationalt konjunkturtilbageslag; jf. figur 2-4.

Af figur 2 bør det bemærkes, dels hvor kraftigt tilbageslaget i real BNP blev for Danmarks vedkommende i 2009, hvilket netop afspejler den danske økonomis store åbenhedsgrad; dels at USA hverken blev så hårdt ramt af krisen – i 2009 – som Danmark og EU (her repræsenteret ved EU(15); de såkaldt gamle medlemslande) – og siden da også har haft et mere positivt vækstforløb end, hvad der har været gældende for Europa. Det sidste forhold skal givetvis også forklares ved den kendsgerning, at den økonomiske politik i USA har været mindre restriktiv udformet, end hvad der har været gældende for EU's økonomisk politiske strategi, der har indeholdt klare finanspolitiske austerity aspekter, der blot har forværret den europæiske vækstkrise yderligere. Også derfor er arbejdsløshedssituationen generelt langt værre inden for EU-området end i USA, om end Danmark her ligger forholdsvist lunt i forhold til flere af de andre EU-medlemslande, der er langt hårdere ramt af høje arbejdsløshedsrater, end vi er.

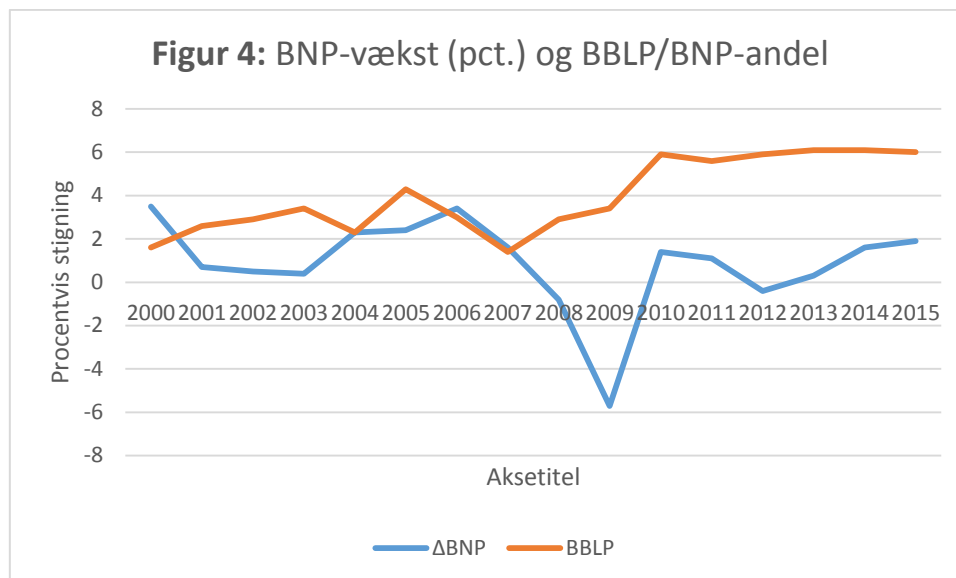
Kilde: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/real-gross-domestic-product-forecasts_gdp-kusd-gr-table-en (4. juni 2014). Data for 2014 og 2015 er prognosetal.

Og ifølge traditionel økonomisk teori er en væsentlig drivkraft bag ved væksten i BNP investeringernes omfang. Som det fremgår af figur 3, er investeringernes volatilitet ganske betydelig, når vi ser på danske data.²³ Forventes en tiltagende fremgang i økonomien, øges investeringslysten, mens krisetider dæmper denne – hvorfor skal virksomheder, der i forvejen har en ledig kapacitet, der ligger over det ønskede niveau for et sådant produktionsmæssigt råderum, ønske at udvide deres maskinpark, når nu afsætningsmulighederne ser så sorte ud, som tilfældet nu er? Derfor er det rationelt for den enkelte virksomhed at være tilbageholdende med sin investeringsaktivitet. Og siden det væsentlige fald i investeringernes omfang i 2009, har væksten i disse i de efterfølgende år været meget beskednen. Håbe kan man, at prognosetallene for 2014 og 2015 holder stik, men sikker kan man langt fra værre. De fleste økonomer er faktisk enige om, at væksttallene for BNP nok er noget overvurderet.²⁴

Kilde: OECD Economic Outlook, vol. 2013/2 (Table 1 & 5). Data for 2014 og 2015 er prognosetal.

Og at aktiviteten i den danske økonomi er nærmest stagnerende kan man aflæse af figur 4. Med et afdæmpet privat forbrug er importtilbøjeligheden svag også af denne årsag. Det stigende overskud på betalingsbalancens løbende poster skal derfor – desværre – ikke forklares ved en kraftig stigende eksport, men ved klare krisetegn i den danske økonomi. Og med overskud på BBLP og en stor opsparingslyst i den private sektor kan det ikke undre, at det offentlige budget udviser et underskud, der ligger tæt på (eller lige over) den magiske grænse på tre procent af BNP.²⁵

Kilde: OECD Economic Outlook, vol. 2013/2 (Table 1 & 51). Data for 2014 og 2015 er prognosetal.

Og med en tilsyneladende afmatning i de private investeringers omfang; kunne man så ikke også tale om, at omfanget af de offentlige investeringer – sådan som vi forstår dem i traditionel forstand – også har nået eller er ved at nå et mætningspunkt? Der er vel trods alt en fysisk grænse for, hvor meget brobygning og hvor mange veje, vi har brug for i et land af Danmarks størrelse? Men måske andre typer af offentlige investeringer end de traditionelle fremadrettet kan revitalisere landenes finanspolitiske indsats på dette område (og dermed også generere mere af den ønskede økonomiske vækst).²⁶

Som bekendt er det økonomiske system underlagt de fundamentale spilleregler, der er determineret af det økologiske system.²⁷ Skal dette system opretholdes på hensigtsmæssig vis, så var det måske på tide at dreje den offentlige investeringspolitik i retning af grønne miljøbevarende investeringer al den stund, at det offentlige dels kan tillade sig at tænke rigtig langsigtet dels ligeledes kan tillade sig at evaluere sådanne projekter med en diskonteringsfaktor, der tager hensyn til det økologiske system bæredygtighed definerende en ny form for samfundsøkonomisk rentabilitet. Men som påpeget af Chick & Dow (2013), så foregår en sådan proces blandt verdens lande noget fodsløbende. Formentlig skal denne kendsgerning forklares ved flere faktorer, men givet nok også som følge af, at ”business rejects restrictions on its environmentally unfriendly activities” som hævdet af Chick & Dow.²⁸ Og nok også fordi økonomer nu engang ikke er så intellektuelt omstillingsparate, som ønskeligt kunne være. Når man med megen omhu og stor anstrengelse endelig har fået sin økonomiske teoretiske forståelsesramme på plads, så skulle pokker da stå i at skulle ændre den.²⁹ Og det kan godt være problematisk på hensigtsmæssig og korrekt vis at inddrage miljømæssige aspekter i den makroøkonomiske analyse.³⁰ Det kan være svært for mange, også for økonomer, at anvende udsagn om langsigtede optimale forhold til korrekt at få defineret og gennemført en i henseende hertil hensigtsmæssig miljøpolitik på det kortere sigt.

Dette til trods, så er det en kendsgerning, at et væsentligt løft i landenes offentlige investeringsomfang kunne bringe den økonomiske vækst op på et sådant niveau, at det ville virke væsentligt arbejdsløshedsbekæmpende. Og dette uden nogen af de negative miljømæssige konsekvenser som en mere traditionel privatøkonomisk dreven vækst traditionelt indebærer.³¹ Jf. Marie-Noëlle (2012) synes dette også at være indeholdt i EU’s ’Europe 2020 Strategy’, som gennem en stabil, balanceret og bæredygtig økonomisk vækst søger at få EU ud af den nuværende økonomiske krise og ind i en fremadrettet hensigtsmæssig og miljø-acceptabel økonomisk udvikling.³²

En afrunding

Som bekendt findes der mange forskellige makroøkonomiske målsætninger, som ofte kan være mere eller mindre indbyrdes i konflikt med hinanden. Tidligere var der ikke inden for makroteorien et særligt stort fokus på miljømæssig bæredygtighed; for det meste var sådanne overvejelser kun sporadisk til stede, når man diskuterede målene for den fremadrettede ønskede økonomiske vækst.³³ Eksplicite overvejelser om forurening og andre negative eksternaliteter og dermed også mht. mere overordnet set om bæredygtighed i al almindelighed var generelt henvist til det mikroøkonomiske univers. Og i dag kan man næsten ikke nævne mikroøkonomisk teori uden, at man også helt automatisk samtidig nævner genstandsfeltet miljøøkonomi.

Fremadrettet synes det åbenbart, at også makroteorien må forholde sig til det miljømæssige bæredygtighedsprincip; som bekendt er det makroøkonomiske system jo på afgørende vis underlagt det økologiske system. Nok kan en højere økonomisk vækstrate end den nuværende med sikkerhed på kortere sigt bringe det makroøkonomiske udfald inden for eksempelvis EU tættere på det optimale med realiseringen af fuld beskæftigelse, men på sigt er det ikke ligegyldigt, hvilken form for økonomisk vækst der satses på. Den ønskede vækst må være en, som respekterer spillereglerne inden for det økologiske system. Ellers viser den kortsigtede økonomiske vækst sig at være uden blivende værdi for de kommende generationer.

I den henseende kan man håbe på, at de umættelige relative behov, som Keynes beskrev i sit essay fra 1930, indeholder elementer af noget betydeligt mere kvalitativt end det, der karakteriserer det private forbrug generelt. Et bedre miljø er generelt til gavn ikke alene for den enkelte selv, men i høj grad også for almenvellet i nuværende som i fremtidige samfund. Flere grønne offentlige investeringer kan derfor vise sig på afgørende vis at kunne bidrage ikke alene til mere tilfredsstillende makroøkonomiske udfald end de, der realiseres for nuværende, men også til at sikre bedre levevilkår realiseret for de kommende generationer. Så det er på høje tid, at også moderne økonomer gør sig nogle overvejelser omkring fremtidsmulighederne for deres børnebørn. Også i denne henseende tog Keynes i sin samtid altså stilling til en grundlæggende økonomisk problemstilling af en blivende aktualitet.

Litteratur

Andersen, Mikael Skou (2014): 'Grøn vækst: et nyt spor mellem misvækst og nulvækst', *Samfundsøkonomen*, Marts 2014 – nr. 1, pp. 29-34.

Andersen et al. (2008): *Beskrivende dansk økonomi*, HandelsVidenskab Bogforlaget 2008.

Byrialsen, Mikael Randrup & Olesen, Finn (2014): 'DSGE: Den makroøkonomiske baseline model – en introduktion og en kritik', *Økonomiske Samfundets Tidsskrift*, 2014:2, pp. 74-89.

Chick, Victoria & Dow, Sheila (2013): 'Keynes, the Long Run, and the Present Crisis', *International Journal of Political Economy*, Spring 2013, pp. 13-25.

Gelting, Jørgen H. (1983): 'Keynes' samfundsopfattelse', *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1983, pp. 317-22.

CW (1930): 'Economic Possibilities for our Grandchildren', *The Collected Writings of John Maynard Keynes – Volume IX: Essays in Persuasion*, MacMillan St. Martin's Press 1972, pp. 321-32.

CW (1938): 'My Early Beliefs', *The Collected Writings of John Maynard Keynes – Volume X: Essays in Biography*, MacMillan St. Martin's Press 1972, pp. 433-50.

Frost, Mathias (2014): 'Er det kinesiske væksteventyr bæredygtigt? – En samfundsøkonomisk analyse', BA-afhandling i Samfundsøkonomi, Aalborg Universitet 2014.

Harsaae, Erik (1992): *Økonomi, filosofi og videnskab*, Systime 1992.

Jespersen, Jesper (2014): 'BNP-vækst: hvorfor/hvorfor ikke?', *Samfundsøkonomen*, Marts 2014 – nr. 1, pp. 5-11.

Josephsen, Lars (2014): 'Achieving a sustainable global society anno 2100?', Konferencebidrag præsenteret på The Third Nordic Post Keynesian Conference, Aalborg University 22-23 May 2014.

Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The MacMillan Press 1973.

Komlos, John (2014): 'How Natural is the Natural Rate of Unemployment', upubliceret manuskript 2014.

Marie-Noëlle, Jubénot (2012): 'The Growth Sustainability Concept in the European Union', *Annals of the University of Oradea Economic Science Series*, July 2012, Vol. 21:1, pp. 128-32.

Negru, Ioana (2013): 'How reflexive have economists been in the wake of the crisis: 'the times they are a changin''?', *PKSG Working Paper 1306*.

OECD (2013): *OECD Economic Outlook*, vol. 2013/2.

Olesen, Finn (2010): 'A Treatise on Money – om debatten mellem Hayek og Keynes', *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 2010, pp. 265-86.

Olesen, Finn & Pedersen, Kurt (2002): *Den økonomiske teoris rødder – fra Aristoteles til Lucas*, Systime Academic 2002.

Ploug, Niels (2014): 'Økonomisk vækst og livskvalitet', *Samfundsøkonomen*, Marts 2014 – nr. 1, pp. 35-39.

Pressman, Steven (2014): 'Keynes, family allowances, and Keynesian economic policy', *Review of Keynesian Economics*, Vol. 2, Winter 2014, pp. 508-26.

Skidelsky, Robert (2010): *Keynes - The Return of the Master*, Penguin Books 2010.

Noter

¹ Jf. eksempelvis diskussionen hos Jespersen (2014), der netop giver en kritisk belysning af den traditionelle jagt på en øget vækst i BNP. Som belyst i Ploug (2014) så er BNP data langt fra det bedste mål for livskvalitet – et bud på et relevant velfærdsmål – som måske burde være i centrum af den økonomiske analyse al den stund, at økonomi handler om at maksimere de enkeltes velfærd som det relevante 'forbrugs'-begreb.

² CW:IX, p 321.

³ op. cit. p. 325.

⁴ Og huskes skal det da også i denne sammenhæng, at Ricardo i sin 3. udgave af sin *Principles of Political Economy* i sit kapitel 'On Machinery' netop berørte muligheden for, at en kapitalopbygning måske godt kunne skade

---

arbejderklassen, idet der kunne opstå en teknologisk bestemt form for arbejdsløshed; jf. eksempelvis fremstillingen i Olesen & Pedersen (2002:89-102).

⁵ Og huskes skal det da også, at Keynes allerede tidligt gennem påvirkning fra Moore's *Principia Ethica* fik sit grundlæggende syn på formålet med al menneskelig aktivitet på plads. Herom fortæller Keynes i sit essay fra 1938 med titlen 'My Early Beliefs'. Om hvor overvældende indflydelsen fra dette værk var, beskriver han således: "The influence was not only overwhelming ... it was exciting, exhilarating, the beginning of a renaissance, the opening of a new heaven on a new earth, we were the forerunners of a new dispensation, we were not afraid of anything"; *CW:X*, p. 435. Og med et sådant udgangspunkt følte Keynes og de andre sig som nogle særligt udvalgte, om hvem det gjorde sig gældende, at de "claimed the right to judge every individual case on its merits, and the wisdom, experience and self-control to do so successfully. This was a very important part of our faith, violently and aggressively held, and for the outer world it was our most obvious and dangerous characteristic. We repudiated entirely customary morals, conventions and traditional wisdom"; op. cit. p. 446. Også derfor er konklusionen hos Keynes klar. Man måtte erkende, sådan som Keynes og gruppen omkring ham gjorde, at "one's prime objectives in life were love, the creation and enjoyment of aesthetic experience and the pursuit of knowledge"; op. cit, pp. 436-37. En kort behandling af Keynes' samfundsopfattelse på basis heraf er eksempelvis givet i Gelting (1983).

⁶ *CW:IX*, pp. 325-26.

⁷ op. cit. p. 326.

⁸ op. cit. p. 329.

⁹ op. cit. p. 326.

¹⁰ op. cit. pp. 327-28. Men måske ikke alle vil opleve en sådan situation som en lykkebringende situation, idet "to those who sweat for their daily bread leisure is a longed-for sweet – until they get it"; *CW:IX*, p. 327. Og dette er en pessimisme, som også næres af, hvordan Keynes ser de velhavende i hans egen samtid ødsle deres liv væk på meningsløse aktiviteter, påpeger han senere i essayet.

¹¹ op. cit. p. 329.

¹² Erindres skal det dog, at Keynes tog afstand fra det kommunistiske alternativ til kapitalismen. Jf. eksempelvis Chick & Dow (2013:20): "Keynes had little faith in the capacity of unguided private enterprise to provide a steady flow of investment sufficient to maintain full employment. In practice, private investment was too erratic and insufficient to achieve this purpose. Instead he proposed that there should be some influence from the state. But he did not intend any form of state socialism, which he had seen in Russia and deplored".

¹³ Jf. *CW:IX*, p. 330: "He does not love his cat, but his cat's kittens; nor, in truth, the kittens, but only the kittens' kittens, and so on forward for ever to the end of catdom".

¹⁴ op. cit. p. 331.

¹⁵ op. cit. p. 331.

¹⁶ op. cit. p. 332.

¹⁷ Det synes således næsten alment accepteret blandt mange økonomer, at en skævere indkomst- og formuefordeling ligefrem er gavnlig - nødvendig? – for at sikre en øget velstand også for de, der ligger absolut nederst i disse fordelinger. En kritisk diskussion af denne påstand ses desværre sjældent blandt økonomer. Eksempelvis kunne man påpege, at rige samfund, som øger uligheden i de to nævnte fordelinger, netop har et større behov for et øget investeringsomfang al den stund, at en øget ulighed tenderer at gøre den gennemsnitlige marginale forbrugstilbøjelighed mindre, hvilket i sig selv dæmper den effektive efterspørgsel i samfundet, og gør velstandsmulighederne for de svageste – de, der befinder sig nederst i indkomst- og formuefordelingen – mindre gunstige.

¹⁸ Jf. Pressman (2014:513): "Part of the problem was great income inequality. The poor received too little income and could not spend a lot; the rich received too much income to spend. The standard view at the time was that the rich would save and that this money would thereby flow into new investment. Keynes, however, saw that investment decisions depended on animal spirits or psychological factors, and that inequality would reduce spending, profits, business expectations, and investment. The trick was how to generate more consumption spending without generating either inflation or great disincentives due to high taxes. Family allowances were one solution to this problem".

¹⁹ Om disse to regimer, der er udledt på basis af to modsatrettede økonomiske filosofier, påpeges det: "The Bretton Woods system broadly reflected the Keynesian view that an international economy needed strong political and

institutional supports if it was to be acceptable stable. The Washington Consensus regime was shaped by the theory of the self-regulating market"; Skidelsky (2010:115).

²⁰ Chick & Dow (2013:17).

²¹ Keynes (1936:31).

²² Ved investeringer forstås her alene de indenlandske investeringer.

²³ Igen fokuseres der her alene på de indenlandske investeringer.

²⁴ Jf. Nyt fra Danmarks Statistik, Nr. 159, blev væksten i BNP i 2014 på 1,1%, mens væksts-kønnene for 2015 og 2016 ligger på et noget højere niveau. Jf. regeringens Økonomisk Redegørelse fra december 2014 skønnes væksten at blive på 1,4% henholdsvis på 2,0% i de to nævnte år. Endnu mere optimistisk er den økonomiske prognose fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd fra marts 2015. Heri skønnes væksten at blive på 2,0% henholdsvis 2,5%.

²⁵ Og som Keynes med rette påpegede, hvis fokuseringen i den økonomiske politik var på beskæftigelsens omfang – så tæt på fuld beskæftigelse som muligt – så ville problemerne med den offentlige budgetbalance også have en automatisk tendens til at forsvinde af sig selv.

²⁶ En sådan opfattelse kan på sin vis finde støtte i argumentationen hos Komlos (2014:3): "All we have to do is to increase effective demand by declaring a war, not in the conventional sense ... but by declaring other kinds of "wars": on inferior school systems, on slums, on decaying infrastructure, on pollution, on global warming, on poverty, or on energy dependence. There is no shortage of such campaigns".

²⁷ Som eksempelvis påpeget af Josephsen (2014:1): "We claim that key concepts within traditional economic theory have to be re-examined, in order to create an economy in compliance with fundamental limits for human activity on the planet. The background is that ... solid evidence has been established concerning widespread damaging consequences on nature due to human activities, e.g. on global biodiversity, life-supporting ecosystems and the climate. This calls for a revised conception of the relation between man and nature".

²⁸ Chick & Dow (2013:22).

²⁹ At graden af ønskelig refleksivitet er begrænset inden for økonomstanden er eksempelvis dokumenteret af Negru (2013).

³⁰ I en BA-afhandling med Kina som aktuel case forsøgte Frost (2014) dog at afdække, hvorledes man teknisk/matematisk kunne bestemme en såkaldt dynamisk, optimal og unik vækststi, som tager hensyn til det økologiske systems bæredygtighed: "Konklusionen er, at under nogle bestemte antagelser eksisterer der en unik allokering af forurening og investering, som muliggør, at forbruget kan vokse samtidigt med, at miljøet ikke forringes"; Frost (2014:32). Med et sådant resultat, der er frembragt på basis af abstrakt matematisk teori med indbyggede urealistiske antagelser, kan man stille sig selv det spørgsmål, som Frost også gør det, hvorvidt resultatet nu også med blot nogenlunde sikkerhed kan siges at holde i virkelighedens verden. Tager den anvendte teori fejl, kan konsekvenserne for det økologiske system og vores forsatte overlevelse på jorden jo være særdeles markant alvorlige. Nok kan man i teorien forsøge at beskutte sig ud af de samfundsøkonomiske omkostninger, der er forbundet ved forurenende aktiviteter, men hvordan får man i virkelighedens verden fastsat den helt korrekte beskatningssats? Især hvis det økonomiske system ikke er at ligne med et i princippet deterministisk fungerende lukket system. Er det økonomiske system et åbent, socialt og foranderligt system – et såkaldt ikke-repetitivt fungerende system – sådan som mange post keynesiansk inspirerede økonomer vil hævde, så er fremtiden på mange punkter en størrelse, som er principiel ukendt, og som vi derfor på nuværende tidspunkt desværre ikke har ret megen korrekt faktisk viden om. I en sådan verden er det umuligt at beskutte korrekt på kort sigt med det formål for øje at sikre sig et langsigtet optimalt udfald – makroøkonomisk som økologisk set – fremkaldt og fastholdt.

³¹ Gennem outsourcing aktiviteter kan man naturligvis påpege, at de negative eksternaliteter ikke direkte påføres os; de lander hos befolkningerne især i Asien – og her især i Kina – men et sådant argument glemmer det globale aspekt. Inden for rammerne af det økologiske system er vi alle så at sige i den samme båd. De negative konsekvenser af en høj økonomisk vækst i eksempelvis Kina rammer også os i Vesten negativt på et eller andet tidspunkt.

³² "Sustainable growth means for example: a low-carbon economy, protection of the environment, preventing biodiversity loss, developing new green technologies and production methods, efficient smart electricity grids"; Marie-Noëlle (2012:130).

³³ Der var selvfølgelig også undtagelser herfra. Eksempelvis kan der henvises til fremstillingen i Harsaae (1992) for nu at nævne et dansk bidrag, hvor hans kapitel 15 har titlen 'Økonomi og Miljø'.